

pro Anthropos տե՛նել, բայց որքանո՞վն ա՛ն իս-
մանը՝ պիտի շուտ, թէ մտեցած է անոր, եւ դար-
ձեալ «Կենդանի ցեղերէն ամենն ալ մարդկային են,
դեռ չգտնուեցաւ ամենեւին ցեղ մը, որ կապ-
կային կամ ի մէջ կապիլի եւ մարդոյ կարենանք
անուանել», Այս իստեղծը կը հաստատէ փոքր ի
շատ եւ եր. Պերսի յօդուածը:

Գոթախաբար այս տեսութեան ճիշդ հա-
կադատներն է Լեոուրնոյի «ամուսնութեան զար-
գացումն», յօդուածը, որ կը գրուէ «Վզագրական
Հանդէսին» 54—120 էջերը: Որչափ կրցանք իմա-
նալ զարգիմանութեան ջերմ պաշտպաններէն
է Լեոուրնոյ, որ այլեւայլ ճանապարհորդներու
ուզեգրութեանց վկայութեան խախտաւ աւագա-
կայանի վրայ կը բարձրացնէ իւր շէնքը: Յայտնի է,
այսպիսի ուղեգիրներ՝ որոց արժանաւոր ներկայա-
ցուցիչներն են «Schweinfurth եւ ընկերքը»
առաջին տեսութեամբ գրած են այլեւայլ ազգերու
ստորութիւններէն, այնպէս ինչպէս երեւցած է
իրենց, առանց մանր քննելու եւ խորքը թափառ-
ցելու: Այսպիսի ուղեգիրներու մեծ թերութիւնն
է այն, որ շատ անգամ եւս հաստակն գէլեգիրն
ընդ շարձարցուցած են իբր ազգային սովորութիւն-
ներ ներկայացուցած են: Եւ առ այս ունինք շատ
եւ շատ օրինակներ հնարազար ճանապարհորդներու
ուղեգրութեանց մէջ, որ բուսական անկնայ կը
հարուածեն, իրենց նախորդաց միակողմանի կամ
գիտմանը աղաւտեալ առեկատարութիւնները:
Բայց նոյն իսկ Լեոուրնոյ յօդուածին մէջ չեն
պակիւր հաստատութիւններ այս մեր բառէին: Հա-
տեւերն մէկը. էջ 95 Պրոֆեսորն ինչեւ կը փայտ
թէ ամուսնութեան այս ինչ գէլեգր... «Ըստ անոնց
շոտ հաւել, իսկ ըստ այլը շոտ յաճեմ է գտնուիս»:
«շատ հազել», այսինքն շատ քիչ անգամ», եւ
«շատ յաճախ» ըստներուն տեսութիւնն չի կրնայ
պատճառ ըլլալ, մասնաւորելու այն ինչ որ ընդ-
հանուր է, եւ ընդհանրացնելու ինչ որ մաս-
նաւոր է...:

Ի՞նչ ցոյց կու տան այս ամէն «ամուսնա-
կան» բարքերը, եթէ ոչ այն, թէ բնական
մարդը՝ առանց ճշմարիտ ազդեցութեան (որուն
մէկ տարրն է կրօնականը), ամէն բան բնականի եւ
անսխալականի կը վերածէ, եւ երկրորդ՝ թէ արդի
«ճուռ», քաղաքակրթութիւնը իւր խտոր ու մուր
սկզբունքներով կը շանց փայրենի ցեղերու կենաց
«ամուսնութեան աւելի զապահարգելով», եւ «աւելի
սկզբունքաւ ձեւերու», էջ 105 Գարնիէլ զմարդ:
Եւ թէ շատ հեռու չենք ճշմարտութենէն այս մեր
փնտլի կը հաստատուէ Ժ. Ժ. Բուսոյի ջանքն, որ
կը պաշտպանէ թէ քաղաքակրթութեան կրօնական
մարդը, հարկ է որ բնական մարդու վիճակը
զառնայ եւ իրագործուի Պրատորի բաղձանքը, տես
էջ 109:

Սուր կ'առաջնորդէ Լեոուրնոյ իւր սկզբունք-
ներով, ըստ առածին՝ quand le vin est tiré, il
faut le boire. առ այժմ միայն հեռուաւ օրինակ-
ներ յուսով կը բերուին, զգուշի՛ն կը գտնուի,
անբռնականը բանաւոր, իսկ բանաւորը — ան-
բռնական է «խորթ» կը ցուցուի. բայց թէ վերջ ի
վերջն պիտի յաղթանակի այս մարդածան, քայ-

քայլոց ամուսնական ձեւը, նոյն իսկ հեղինակն
ունկարելի կը համարի, տես էջ 102, ստղ 18—22:
«Հայաստանում քրմութիւններն որպէս մի ա-
ռանձնատար հում իրուանք ունեն լազմայ լինե-
լու», էջ 107 (ըստ Ստարաբին II) — ergo պիտի հե-
տեւցնէ իւր երկատարութեանց մէջ Պր. Լեոուր-
նոյ, միայն հայ կ'ընդ խտորած է իւր նախնայ
սովորութիւններէն եւ... Sapientia! Փակեց այս
գլուխը:

Քանի մ'ուրիշ մանր յօդածներու մէջ
յիշատակելու արժանի է «ամուսնութեան ծրա-
դիրը», զոր կը ներկայացնէ Պր. Ե. Լալայեան իբր
ծրագիր ազգագրական ժողովածուներու: Լաւ է
մեր վրայ «Վզագրական Հանդէսին» բրած առա-
ջին տպագրութիւնը՝ իբր մասնագիտական թերթ,
եւ «կարող անձի մը ձեռքը» (Հ. Անսոր. 1895,
Եջ. 219): Առաջին հատորն իսկ բաւական է հա-
մեզելու՝ թէ «Վզագրական թերթը մեր ամե-
նաւոր հրատարակութիւններէն պիտի ըլլայ» (Անգ):
Եթէ է այս առաջին հատորին հրատարակու-
թեան ի գործ դրուած ջան ու ճիգն այսպէս շա-
րունակուի, եւ ապահով ենք, ապագային կ'ունե-
նանք ժողովածու դը մը, որ ամենայն իրաւամբ հաս-
տակ պիտի տայ, թէ Պր. Ե. Լալայեան իրապէս
օգուտ մը մատուցածել ուզած է, պիտոյը մը լե-
ցնելով իւր «Վզագրական Հանդէսով», որ հա-
մակելի եւ յարգելի պիտի ընէ իբր «առաջին հայ
ազգագիր», այն երկատարութիւնն անուր, որուն՝ թե-
պէս ի՞նչ անձնութիւն ի քրտանց կը մայլո՞ծ լիուի
յալժողութիւն եւ անոստան յարատեւութիւն:

Հ. Գ. ՄԱՆ.

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԱՂԳԵՑԻՆ ՀՐԵՏԱՐԱԿՈՒԹՐԻՒՆԷ
1894 ԵՒ 1895 ՏԵՐԻՆԵՐՈՒ

Ա. ԿՅԵՐԵԻՆ ՀՐԵՏԱՐԱԿՈՒԹՐԻՒՆԷ

Անցիւ 1895 թուականին անկարելի նորա՝ 1894ին
ազգային հրատարակութիւնները «Հանդիս», մէջ գե-
տնելու եւ տարիներէ ի վեր սկսուած զորք թողուլ
շուգեւով ահա 1894 եւ 1895 տարիներու հրատարակու-
թիւնները միասին կը հրատարակենք: Աստղանիշ 1894ին
ապուած են, միացեալք 1895ին: Քննադատութեանց
մէջ ուր լրագրիւրներ տարիներու դուռնաւ չէ, զորին
լոյս տեսած տարին՝ նաեւ այն լրագրին տարիները չեն նշան-
շակէ, ուր ընտանադատութիւնը լոյս տեսած է:

Թէպէտ եւ աշխատած մեք ըստ կարի լիակատար
ընել գործը, բայց անշուշտ չաղողած չենք, զման զի հոս
ամիփոխած հրատարակութեանց հազու քառորդն ան-
ժամք տեսած ենք, որով շատերուն դիմու ու էշարը ընք
կրցած նշանակել, իսկ ամառներն ազգային օրագիր-
ներէ ու պարբերական թերթերէ բաղած ենք, ուր սա-
կայն միշտ ալլէն բաղձալի տեղեկութիւնը չեն նշան-
կուի: Շատ հրատարակութիւն ալ խմբագրութեանց
չորիւրեւով քուրդովն անձնաւոր կը մասն ցուցադրուի

ուղղորդին: 1893 տարւոյն ընթացքին մէջ է Կ.Պոլսի լոյս տեսած գործերը կարելի եղած էր նոյն տարւոյն հրատարակութեանց ցուցակին մէջ ամփոփել ունենալ: Քարդարեան Գրաստան "Նոր հրատարակութեանց ցուցակին" միջնորդութեամբ, որ սակայն զօքսիտաբար 1894 տարւոյ սկիզբը քանի մ'ամիս հրատարակուել է սոցը ղադրեցաւ: մեծ քան մի թողով: — Այս ցուցակին մէջ չարիքն այն գործերը, որ թէև 1894ին հրատարակուել են, բայց արդէն 1893ի հրատարակութեանց ցուցակին մէջ մտած են:

1. Արեւելեան Ա. — Մկիմի նարանիքը: Բագու, ապ. Արթ: 20 է:

[Գրք. "Մշակ" №. 133, 138:]

*2. Արիկեան Մ. — Առաջորդ ուղղագրութեան օսմ. լեզուի: Կ.Պ.: 2 դր.:

*3. — Գործերի նորոգածք: Մասն Ա: Ը տպագր.: Կ.Պ. տպ. Սերիշէն: 8՝ 70+10 էէ:

*4. — Լէթիֆի ասար: Ը տպագր.: Կ.Պ. 60 փր.:

*5. — Ցանդ փաստաբան: Կ.Պ.:

*6. — Օսմ. քերական: Ը տպագր.: Կ.Պ.: 30 փր.:

*7. Արդեան Գ. — Համաստոյութին Հայոց ազգի պատմութեան: Դ տպագր.: 8փ.: Թ՝ 270 էէ. 40 է.:

8. Արդիտ Պր. Փ. — Մարդը եւ իւր ցնղը. — Բարեկենդանութեան զանազանք: Թրգմ. գերմաներէնէ Մ. Կ. Նազիկեան: Կ.Պ. տպ. 8. Մասթ: 8՝ 134 էէ. 5 դր.: [Գրք. "Արեւել" №. 3506: — "Ժողովրդ" №. 17: — "Հայրենիք" №. 1317: — "Մեղրուհի Երգ" №. 3138:]

9. Արեւան Հ. Ղ. — Հայրենական կամ Հայկական բուսաբանութեան: Վննետ. տպ. Ս. Ղազ.: 4՝ Է+697 էէ. 10 փր. (պատկերազարդ):

[Գրք. "Արեւել" №. 3374: — "Արեւմտեան" №. 93: — "Հայրենիք" №. 1180: — "Ժողովրդ" №. 10:]

10. — Լինի հաւատք կամ 566 խոստովան կրօնի Հայոց: Վննետ. տպ. Ս. Ղազ.: 8՝ 8+523 էէ. 3 փր. (պատկերազարդ):

[Գրք. "Մշակ" 1896 №. 7:]

*11. Արեւմտեան Ղ. — Ուսումն մայրենի լեզուի. առաջին գիրք: Գ. տպագր.: 8փ.: 25 է.:

(Հարսնախել)

ՄԱՅԻՍԻ ՄԱՅԻՍ

ՆԱԲԻԹԻՆԵՐԻ

2. Վիճակացոյ Բուզարիյ Նայոց. — 2. Պարսիկ Սէնթ-ժընովիսի մասնադասարանը. — 3. Հայերէն քանա-սանդոյութիւններ անգղիերէն լեզուաւ. — 4. Գործող-պոետի Նայ արձանագրութիւնները. — 5. Ը. Տէցա. — 6. Հայ Աղշակունցի մասին:

1. Վէճակացոյ Բուճարիյ Նայոց: Արժապ. Պետ. Մամիկոնեան քահանայի "Ռումանա-Հայոց Ներկայի եւ ապագայի" հրատարակու-

* Նովագրութեան ուղարկուած հրատարակու-թիւններն ամէն ամիս թերթի ծածկին վրայ "Նոր հրատարակութիւնք" վերագրով կը ծանօթացուին ամենայն մանրամասնութեամբ:

ԽՄԻ:

թիւնն (տես "Նոր հրատարակութիւնք" Ա-պրիլ) հետեւեալ վիճակացոյցը կը քաղենք:

Ս-Ֆէ-: Հայք ունին այստեղ երեք հարիւր տարւոյ խարտուել եկեղեցի մը, որոյ կառուածքն իբր կէս միլիոն ֆրանկ արժէք ունի: Կայ իբր 30—40 տուն հայ եւ մէկ քահանայ:

Թ-Խ-: Բուլղարի: Այստեղ Հայք իբր 40 տուն են, ունին եկեղեցի Ս. Ստեփանոս անուամբ, խորէնեան վարժարան եւ ընկերութիւն:

Փիլիպի: Հայք, որ իբր 150 տուն են, ունին Ս. Գեորգ անուամբ եկեղեցի, եւ երկսեռ վարժարան:

Սիլիպի: Հայք 70 տուն են այստեղ. ունին Ս. Ստեփանոս եկեղեցի եւ Ս. Լուսաւորեան վարժարան:

Բուլղար: Այստեղ Հայք գրեթէ 30 տուն են. ունին Ս. Խաչ եկեղեցի եւ "Աքանազեան ընկերութիւն": Ամաններն 3000ի չափ պան-դուխտ ազգայիններ բեռնակրութեան կու գան այստեղ եւ ձմեռը կը ցրուին:

Ա-Խ-: Հայք իբր 140 տուն են, ունին եկեղեցի Ս. Սարգիս, եւ երկսեռ վարժարան: Բաց ասկէ նաեւ 1000—1500 պանդուխտ Հայք կը գտնուին միշտ:

Դ-Բիլլ (Զումա Բազարիք): Այստեղ Հայք փոքրաթիւ են, ունին եկեղեցի Ս. Աստուածածնայ եւ երկսեռ վարժարան:

Ռ-Դուր: Հայք 10—12 տուն են, Հայք. երբեմն ունենին եկեղեցի եւ քահանայ:

Հ-Դ-: Հայք, որ 160 տուն են, ունին եկեղեցի Ս. Աստուածածնի, եւ երկսեռ վար-ժարան:

Ռ-Խաչ: Այստեղ Հայք 150 տուն են, ունին եկեղեցի Ս. Աստուածածնի եւ երկսեռ վարժարան:

Սիլիպի: Հայք 50—60 տուն են, ունին եկեղեցի Ս. Աստուածածնի եւ յատուկ վար-ժարան:

Տնով: Այստեղ ժամանակաւ Հայք եկեղեցի ունենին. բայց այժմ իրենք գրեթէ անհե-տացած են եւ եկեղեցին իրենց ձեռքէն ելած:

Այս վիճակագրութեան համեմատ Բուլ-գարիոյ յիշեալ քաղաքներու մէջ իբր 850 տուն հայ կայ, որ է բոլէ՝ պանդուխտներով մէկտեղ իբր 10.000 հոգի:

Թերթիս Նախորդ Թուոյն մէջ դրած Ռու-մանա-Հայոց վիճակացոյցը կ'ամբողջացնենք վե-րջիշեալ աշխատարկութեան առնելով: Ըստ այսմ՝ Հայոց թիւն է՝